

Uvolnění z tělesné výchovy – jak z toho ven? (II. část)

Podtitul pro druhý díl: „Zakázané uvolnění“

Ondřej Ješina^{*}, Maxim Tomoszek^{**}

^{*} Katedra aplikovaných pohybových aktivit, Fakulta tělesné kultury UP v Olomouci

^{**} Katedra ústavního práva, Právnická fakulta UP v Olomouci

Úvod

V první části článku otištěném v 1. čísle roku 2019 jsme představili náš pozitivní postoj ke smysluplnému zapojení všech žáků do aktivit školní tělesné výchovy (TV). Polemizovali jsme s tradičními postupy při uplatňování systému uvolňování z TV v českém školství. Na základě právní analýzy jsme představili pozitivní závazky státu v oblasti začlenění žáků s různými zdravotními limity do vzdělávání. To vše na základě analýzy implementace Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením a českých právních předpisů. Zaměřili jsme se však i na žáky bez postižení v pravém slova smyslu, protože právě u nich dochází k masivnímu nadužívání fenoménu uvolňování. S konkrétními odkazy na právní předpisy jsme upozornili na limity systémového nastavení i na nevhodné, ale v praxi realizované postupy při jejich uplatňování. V druhé části bychom chtěli formulovat odpovídající alternativní postupy, které naplňují ústavně zaručená základní práva a mezinárodní závazky ČR.

Východiska pro změnu

Hlavním cílem našeho působení je vyvolat zásadní změnu koncepce uvolňování ze školní TV, které je nutno chápat jako omezení práva na vzdělání a tomu musí odpovídat jeho aplikace. S tím musí jít ruku v ruce zásadní rozšíření zdravotní tělesné výchovy, případně konceptu aplikované tělesné výchovy jako celku, jako alternativního pozitivního opatření naplňujícího závazky státu v oblasti zákazu diskriminace. K efektivní realizaci těchto změn je nutné aktivní zapojení poradenských zařízení, a to jak pedagogicko-psychologické poradny (PPP), tak speciálně pedagogického centra (SPC) v tlaku na ředitele škol při uplatňování § 50 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školského zákona), ve znění pozdějších předpisů (dále jen ŠZ) a využívat podstatně častěji individuální vzdělávací plán (IVP) a plán pedagogické podpory (PLPP) při realizaci TV u žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP). To lze v omezené míře realizovat i se stávající právní úpravou. Ostatně dle stejného paragrafu výše uvedeného zákona je POVINNOSTÍ ředitelů nalézt VHODNÉ náhrady předmětů, ze kterých jsou žáci na více než 2 měsíce uvolněni. Uvolněním bez náhrady porušuje ředitel povinnost přihlížet k základním fyziologickým potřebám žáků, jak mu to ukládá § 29 ŠZ, a neoprávněně omezuje jejich právo na vzdělání.

Stejně jako upravujeme ostatní všeobecně-vzdělávací předměty, aby umožňovaly zapojení všech žáků, musí být tento postup běžně realizován i v TV a dalších pohybových programech realizovaných školou. Význam pohybových aktivit nemusí být vždy zřejmý všem žákům, musí však být zřejmý pedagogům. Proto nelze chápat účast ve školní TV jako dobrovolnou, podmíněnou souhlasem či ochotou žáka, když tuto praxi neakceptujeme ani v ostatních

všeobecně-vzdělávacích předmětech. V případech, kdy není tradičně uplatňovaná hromadná forma školní TV vhodná, např. u žáků s poruchou autistického spektra, lze ji nahradit formou individuální či specializovanou. Ostatně schopnost naplánovat, využít a realizovat paralelní formy TV, zejména u žáků méně nadaných nebo s lehčími zdravotními omezeními, by měla být běžnou součástí pedagogické kvalifikace učitelů TV již dávno. Základním východiskem musí být teze, že TV je pro každého vhodná, i když její formy mohou být různé.

K naplnění těchto cílů by postačovalo, kdyby byly dodrženy následující tři na sebe navazující kroky:

- a) požadovat od registrujících lékařů podrobnější informace o zdravotních rizicích spojených se zapojením konkrétního žáka do školní TV (například s využitím níže uvedeného formuláře) a nespokojovat se s pouhým vyjádřením zdravotní nezpůsobilosti či způsobilosti s nedostatečně definovanou podmínkou,
- b) na základě získaných informací vytvořit IVP či PLPP, které při zohlednění individuality žáka umožní naplnění vzdělávacích cílů školní TV, ať již samostatně nebo ve spolupráci s externími spolupracujícími subjekty;
- c) ve spolupráci se školským poradenským zařízením, případně dalšími spolupracujícími subjekty, vytvořené plány realizovat, včetně vstupních a výstupních diagnostik s respektem k individuálním potřebám žáka se SVP i celé třídy, zejména pak vytyčeným výukovým cílům.

Esenciálním východiskem pro plánování a realizaci inkluzivní TV je změna pedagogického myšlení. Nestačí pouze předpokládat, že pedagogové musí vycházet z národních i mezinárodních právních norem a tím bude zajištěna pozitivní praxe. Jako klíčový faktor se ukazuje tzv. self-efficacy, tedy to, že pedagogové problematice porozumí, zaujmou k ní pozitivní postoj a nabydou důvěru ve své vlastní profesní kompetence. Sebevědomé, ale zároveň pokorné myšlení umožňuje pochopit nutnost celoživotního sebevzdělávání a týmové spolupráce s poradenskými pracovníky a dalšími subjekty. Nově vytvářené „katalogy podpůrných opatření“ z dílny Univerzity Palackého v Olomouci, které vznikají ve spolupráci s pracovníky školských poradenských zařízení a Asociací pracovníků speciálně pedagogických center (předpokládané vydání na přelomu roku 2019/20) obsahují nově i návody relevantní pro realizaci podpůrných opatření v TV. Část těchto návodů si dovoluujeme představit i na tomto místě. Jelikož se pohybové aktivity organizované školou netýkají jen vyučovacích jednotek TV, ale vzdělávání mimo prostory běžné pro vzdělávání (kurzy, výlety, exkurze, školy v přírodě), aktivit o přestávkách nebo pohybových aktivitách v rámci jiných předmětů, je nutné myslet i na tyto vzdělávací formy, postupy a nástroje.

Jak vytvořit PLPP nebo IVP?

Plán pedagogické podpory představuje relativně tradiční způsob opatření, jak pedagog upravuje výuku a zaměřuje ji maximálně vhodně pro žáky. Tyto pedagogické postupy lze formalizovat prostřednictvím plánu pedagogické podpory (PLPP), který v systému podpůrných opatření upravených vyhláškou č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, ve znění pozdějších předpisů, představuje

nejmírnější, tedy I. stupeň. PLPP společně s individuálním výchovným plánem (IVýP) realizuje škola při mírných a přechodných obtížích žáků ve vzdělávání (Mrázková & Zapletalová, 2016). Individuální vzdělávací plán (IVP) pak bývá vypracován ve spolupráci s příslušným PPP nebo SPC na základě jejich doporučení. V systému podpurných opatření se jedná o II. - V. stupeň podpory, tedy od středně závažných až po nejvážnější omezení.

V systému podpurných opatření mají konkrétní pravidla ke konkrétním aktivitám své místo v segmentu „jiná podpurná opatření“ (viz § 16 vyhlášky č. 27/2016 Sb.). Jejich zavedení do vzdělávání žáků se SVP je nutno velmi důkladně promyslet a zvážit jejich možné důsledky. Tedy jinými slovy, ředitelé by měli respektovat doporučení poradenských zařízení, a pokud neobsahují úpravy obsahu nebo výstupů mimoškolních aktivit či školní TV, pak by měli žáky primárně zapojit na základě uplatnění 1. stupně podpurných opatření, případně na základě běžných pedagogických neformalizovaných postupů. Až v nejkrajnějším případě využít institut uvolnění z TV podle § 50 ŠZ s náležitým odůvodněním a stanovením náhradního způsobu vzdělávání. V tomto kontextu je nutné vyjádření lékaře chápat jako podklad pro tvorbu podpurných opatření v TV, nikoliv jako důvod k uvolnění z TV nebo jiných školou organizovaných mimoškolních činností.

Některá webová rozhraní poskytují relativně velké množství metodických materiálů a jiných metodicko-didaktických inspirací pro učitele TV, mezi taková patří například www.apa.upol.cz.

Jak realizovat intervence a jak naplnit PIPP a IVP

Při implementaci inkluzivních přístupů ve vzdělávání v ČR je často opomíjena spolupráce s dalšími subjekty mimo školu a školská poradenská zařízení. Přitom příklady dobré praxe ze zahraničí, ale i u nás, představují jasný důkaz finanční, časové i personální efektivity takové spolupráce.

Základním problémem je neexistence systematické podpory v oblasti školní TV a pohybově orientovaných programů. Inovace postupu a změny myšlení spočívá zejména v zapojení koordinačních regionálních pracovníků tzv. metodiků pohybové gramotnosti – konzultantů aplikovaných pohybových aktivit (zkráceně konzultantů APA). Jedná se o pracovní pozici využívanou ve vzdělávání v USA nebo Kanadě, v oblasti sociální a zdravotní například v Norsku nebo ve Finsku. Pilotně prvním zástupcem EU, který má celostátní pokrytí konzultanty APA je/byla v letech 2017 – 2020 Česká republika. Některé kraje pilotně ověřují zařazování konzultantů APA jako oficiální součást školského poradenského systému (aktivity zejména Olomouckého kraje a iniciativa např. Ústeckého kraje).

Před podepsáním konkrétní smlouvy o spolupráce je vydefinována její podoba, která může být více či méně konkretizovaná. Může však také zůstat otevřená nebo vždy specifikovaná v dodatcích ke smlouvě. Tuto spolupráci je vhodné deklarovat také v následujících dokumentech:

- doporučení pro vzdělávání žáka se speciálními vzdělávacími potřebami ve škole (analogicky ve školském zařízení) – vytváří poradenské zařízení jako např. podpurné opatření jiného druhu,
- individuální vzdělávací plán – vytváří škola jako další subjekty podílející se na vzdělávání žáka. Zároveň v kolonce podpurná opatření jiného druhu lze uvést konkrétní podporu od těchto subjektů, která nevyžaduje finanční nároky na systém

podpůrných opatření (např. zapůjčení sportovně-kompenzačních pomůcek; zaškolení pedagogického pracovníka apod.) nebo

- plán pedagogické podpory – vytváří škola jako podpůrné opatření jiného druhu, doplněné o doporučení k odbornému vyšetření (jiné). Toto vyšetření se může týkat doporučení registrujícího lékaře a diagnostiky motoriky, případně relevantních psychosociálních charakteristik při začlenění žáka se SVP ve vyučování.

Doporučení poradenských zařízení pro vzdělávání žáka se SVP pak mohou obsahovat i kontakt na další subjekty, které se na vzdělávání mohou podílet. Jedná se nejčastěji o ověřené organizace nebo jednotlivce, kteří mají zkušenosti z obdobně realizovaných intervencí. Po jejich kontaktování nejčastěji dochází k organizačním schůzkám s dohodou následných formalizovaných i neformalizovaných kroků. Zapojení těchto subjektů pak školám garantuje ověřený metodický postup, který vede k vyšší kvalitě vzdělávání žáků se SVP i jejich spolužáků bez SVP při zachování plnění všech povinností školy s maximálním možným snížením administrativního tlaku, který s dalšími subjekty společně sdílí.

Spolupracujícími subjekty však mohou být i zdravotnické organizace (relevance k fyzioterapeutickým či ergoterapeutickým vyšetřením a konzultacím), školská zařízení při naplňování náhradní výuky (např. při zrušení povinné výuky poslední vyučovací hodinu viz § 50 ŠZ), spoluúčast dalších vzdělávacích subjektů při nemocnicích či jiných léčebných zařízeních.

Pokud školské poradenské pracoviště preferuje spolupracující subjekty nezapojovat, očekává se jejich vlastní hlubší spolupráce se školou nejen v oblasti TV, ale i dalších pohybově orientovaných činností.

Příklad z praxe

Spolupracující subjekt Centrum APA zřízené na Katedře aplikovaných pohybových aktivit Fakulty tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci nabízí školám podporu v následujících oblastech: vypracování IVP nebo podkladů pro IVP do tělesné výchovy; vypracování plánu nebo podkladů pro plán pedagogické podpory; zapůjčení sportovních a sportovně-kompenzačních pomůcek; poradenství při výběru nárokových relevantních pomůcek pro pohybové programy realizované školou či školskou organizací; přímá poradenská podpora při realizaci vyučovací jednotky TV; personální podpora při realizaci krátkodobých jednorázových pohybových programů (kurzů, výletů, pobytových akcí); diagnostika a evaluace vybraných charakteristik (motorika, psycho-sociální oblast relevantní pro TV); realizace peer tutoring programu pro školní TV; realizace osvětové a vzdělávací akce typu Paralympijský školní den; poskytnutí metodických materiálů pedagogickým pracovníkům; zaškolení pedagogického pracovníka při realizaci plaveckého nebo lyžařského kurzu.

Jak získat informace od registrujícího lékaře?

Vyjádření lékaře k účasti či neúčasti na jakémkoliv předmětu nebo mimoškolních vzdělávacích aktivitách školy (pobyty, výlety, exkurze, praxe) se vždy děje na základě žádosti zákonného zástupce. Prvotní impuls tedy nemůže přijít od nikoho jiného a není přípustné, aby

škola na zákonné zástupce vyvíjela jakýkoliv nátlak. V praxi jsme toho přesto svědky, zejména u žáků ve vyšších stupních podpůrných opatření.

Na základě § 50 ŠZ je za nezařazení žáka do školních a mimoškolních aktivit organizovaných školou odpovědný **ředitel**, nikoliv registrující lékař vydávající posudek. Povinností ředitele je také stanovit náhradní způsob vzdělávání, ledaže by se jednalo o první nebo poslední vyučovací hodinu, kdy může být žák uvolněn bez náhrady. Hlavním smyslem odstavce 2 tohoto ustanovení je přechodné uvolňování z TV a mimoškolních vzdělávacích aktivit organizovaných školou v akutních případech, tedy v období intenzivní léčby nebo poúrazové (pooperační) rekonvalescence, nikoli dlouhodobé či trvalé uvolnění, k němuž podle tohoto ustanovení v praxi běžně dochází. Přímě citované ustanovení totiž vyžaduje, aby **škola stanovila takový způsob vzdělávání, který odpovídá možnostem žáka**. Případně **může povolit vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu**. Zákonný zástupce pak dle litery zákona musí vytvořit pro stanovené vzdělávání podmínky.

Posouzení zdravotního stavu spočívající jen v konstatování způsobilosti nebo částečné způsobilosti není pro pedagogické pracovníky, zejména učitele TV a ředitele školy, informačně dostačující. Není jim poskytnut návod, předpoklady pro zlepšení nebo reálné pohybové kontraindikace. Posouzení je pouze podkladem pro další postup školy, proto by mělo obsahovat dostatečné množství informací, které pomohou učitelé TV vypracovat plán pro vzdělávání, a teprve v naprosto krajním případě, pokud to doporučí školské poradenské zařízení, lze přistoupit k náhradě předmětu. Jednou z možností, jak dostatek informací získat, je použití standardizovaného formuláře (viz tabulka 1). Pokud je formulář vyplněn úplně, poskytuje všechny potřebné informace pro další postup školy. V případě, že tomu tak není, je jednoduchým řešením spojit se s odbornými lékaři nebo fyzioterapeutem, behaviorálním analytikem, psychomotorickým terapeutem či jiným terapeutem (podle diagnózy) a prodiskutovat potenciální kontraindikace či naopak vhodnost indikovaných pohybových aktivit.

Tabulka č. 1: Žádost o posouzení zdravotní způsobilosti k tělesné výchově a pohybovým aktivitám organizovaným MŠ, ZŠ, SŠ a VOŠ (V souladu s Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením č. 10/2010 Sb. m. s., se zákony č. 561/2004 Sb., 373/2011 Sb., vyhláškou 391/2013 Sb.)

Žádám o provedení jednorázové lékařské prohlídky pro účely zjištění zdravotní způsobilosti k předmětu TV a dalším organizovaným pohybovým aktivitám realizovaným v rámci povinné i nepovinné školní docházky.

Posuzovaná osoba			
Jméno a příjmení:	Trvalý pobyt:	Datum narození:	Identifikační číslo

Doporučení lékaře pro zařazení do různého typu aplikované tělesné výchovy (ATV) - zaškrtněte:

- Integrovaná (společná) TV - *s nezbytnými úpravami obsahu a podmínek dle doporučených pohybových aktivit*
- Zdravotně orientovaná TV - *individualizovaná výuka*
- Pohybová výchova - *skupinová cvičení pokud žák navštěvuje ZŠ speciální*
- Rehabilitační TV - *individuální cvičení pokud žák navštěvuje ZŠ speciální*
- Léčebná TV - *jako náhrada za školní ATV, realizuje nejčastěji fyzioterapeut*
- Jiný typ organizované TV (navrhuje lékař)

Kontraindikace k pohybovým aktivitám:

.....
.....
.....

Doporučené pohybové aktivity (zaškrtněte doporučené a v případě, že nedoporučujete nebo navrhuje s omezením, konkretizujte):

- Relaxační a rehabilitační -
- Strečink (protahování) -
- Rozvoj jemné motoriky -
- Rozvoj hrubé motoriky (včetně využití sportovně-kompenzačních pomůcek)
 - základní lokomoce.....
 - taneční a rytmické.....
 - sebeobslužné činnosti
 - základní gymnastika
 - atletika
 - modifikované pohybové a sportovní hry
 - aktivity ve vodním prostředí
 - lyžování a bruslení (včetně pasivního na monoski nebo sledgi)
- Rozvoj pohybových schopností
 - rychlost
 - síla
 - vytrvalost
 - koordinace
 - flexibilita
 - rovnováha
 - prostorová orientace
- Turistika -
- Velmi krátké vzdálenosti (do 2 km)
- Krátké vzdálenosti (do 5 km)
- Dlouhé vzdálenosti (nad 5 km)

☐ Cykloturistika - ☐ Krátké vzdálenosti (do 10 km) ☐ Dlouhé vzdálenosti (nad 10 km) ☐ Další:.....
Prognóza pro vývoj motoriky. Jaké jsou další plánované lékařské a zdravotnické intervence (rehabilitace, operace, progredující předpoklad atd.):
Na základě výsledků lékařské prohlídky je posuzovaná osoba: ☐ zdravotně způsobilá ☐ zdravotně způsobilá s podmínkou (podmínky viz výše) ☐ zdravotně nezpůsobilá (pokud ano, pak vyplnit odůvodnění ke konkrétním aktivitám viz výše)
<i>Má-li posuzovaná osoba nebo zákonný zástupce za to, že je lékařský posudek nesprávný, může podle ustanovení § 46 odst. 1 zákona č. 373/2011 Sb., do 10 pracovních dnů ode dne jeho prokazatelného předání, podat návrh na jeho přezkoumání poskytovateli, který posudek vydal. Návrh na přezkoumání lékařského posudku nemá odkladný účinek, jestliže z jeho závěru vyplývá, že posuzovaná osoba je pro účel, pro který byla posuzovaná, zdravotně nezpůsobilá nebo zdravotně způsobilá s podmínkou.</i>
Datum vydání lékařského posudku: Datum ukončení platnosti posudku (posudek se vystavuje na dobu): Podpis posuzované osoby nebo jeho zákonného zástupce: Podpis lékaře: Razítko lékaře:

Závěr

V případě, že žákem třídy je žák se SVP, je potřeba pečlivě zvážit, zda parametry nastavené legislativou jsou dostačující k tomu, aby byla zajištěna bezpečnost žáků a efektivita realizovaného vzdělávacího obsahu. Jedná se zejména o to, že zpravidla musí být (v závislosti na dopadech žákova znevýhodnění do vzdělávání) posílen počet osob dohlížejících nad bezpečností žáků a některé činnosti musí být zabezpečeny osobami s odpovídající kvalifikací. Při získávání kompetentních dohlížejících osob je jednou z těch nejčastěji využívaných spolupráce s vysokoškolskými subjekty s programy (dříve obory) orientovanými na vzdělávání (nově učitelskou nebo neučitelskou pedagogiku). Pro zjednodušení lze takovou spolupráci rozdělit na dlouhodobou, krátkodobou nebo jednorázovou. Tato spolupráce má charakter smlouvy mezi zainteresovanými subjekty, např. jako tzv. smlouva o fakultní škole nebo smlouva o spolupráci. Zajišťuje školám možnost přijímat oficiálně nekvalifikované, ale kompetenčně částečně vybavené studenty příslušných programů, a získat metodickou podporu vysokoškolských pedagogů bezplatně nebo dokonce s možností finanční odměny škole nebo zaměstnancům školy. Krátkodobou spoluprací je spolupráce týkající se např. několikátýdenní nebo několikaměsíční podpory, která se neopakuje nebo jen minimálně opakuje. Jedná se např. o účast žáka se SVP na plaveckých kurzech, v konkrétním předmětu (např. dopravní výchova),

při konkrétní praxi (např. na středních školách) nebo při účasti na mimoškolních pohybově zaměřených aktivitách. Jednorázová spolupráce je pak realizována v rámci lyžařského kurzu, školy v přírodě, adaptačního kurzu nebo školního výletu.

Obdobné smlouvy, zejména smlouva o spolupráci, mohou být uzavřeny i mezi školou a jinak zaměřenými subjekty, jako např. lyžařská nebo plavecká „škola“, poskytovatel sociální péče (např. v místě mimoškolní pobytové akce typu škola v přírodě) nebo subjekt poskytující praxi (ve výučných oborech na střední škole). Vhodné jsou i smlouvy o zajištění společného dohledu, kde si obě strany vyjasní pravidla a kompetence pro zajištění bezpečnosti a spoluzodpovědnosti při vzniklé škodě či zranění.

Literatura:

Bartoňová, R., & Ješina, O. (2012). *Individuální vzdělávací plán ve školní tělesné výchově*. Olomouc: UP v Olomouci.

Kudláček, M., et al. (2013). *Základy aplikovaných pohybových aktivit*. Olomouc: UP v Olomouci.

Válková, H. (2012). *Teorie aplikovaných pohybových aktivit pro užití v praxi 1*. Olomouc: UP v Olomouci.

Exclusion from physical education – the way out of this? (II. Part) - “Be off-side”

Abstract:

The article follows up on the previous topic concerning the Czech legislation and international obligations in relation to school physical education and the fulfillment of the right to education of all students, including students with special education needs. Currently, the authors present the starting points and proven procedures for fulfillment these obligations. The article discusses in a structured and concrete way the procedures that the school could fill, presents suggestions for process steps and acquaints with protocols supporting the inclusion of pupils with special education needs into physical education and other exercise programs implemented by the school.

Key words: adapted physical activity; student with special education needs; pedagogy; law.

Kontakt: ondrej.jesina@upol.cz